

Edebiyat Tarihi Değil, Edebiyat Karnavalı

Peyami S a f a

MEKTEP kitaplarının genç seviyesini bir türlü aşamayan edebiyat tarihlerimiz, rütbe ve unvan devrinden kalma tevcihlere hâlâ sadıktırlar. Bu kitaplara bakılınca bir Fuzuli hep aşk ve elem şairi, bir Namık Kemal hep vatan şairi, bir Mehmet Akif hep İslâm şairi, bir Mehmet Emin hep Türk şairi firmalarından ilham almış teşhisler içinde görünürler.

Türk şairi! Sanki Mehmet Eminden başka, şairlerimiz arasında Türk yoktur; vatan şairi! Sanki Namık Kemal'den başka vatani söyleyen olmamıştır; İslâm şairi! Sanki dinî vecdi ilk terennüm eden Akiftir; aşk ve elem şairi! Sanki Türk kalbinin tarihi Fuzulide açılıp kapanmıştır.

Hoş, bu tevcihlerden maksat, şairin galip hüviyetini tesbit etmektir; fakat ikişer kelimelik birer teşhise rica edilen bu hükümlerde, bir sanatkarın çapraşık ruh muhtevasını tahlil etmek aczini basit formüllerle telâfi etmek rahathâğı görünüyor.

Şüphesiz Nedim rind şairdi. Fakat onun sadece bu hüviyeti üstünde kalarak yalnız heyecanın nev'ini tayinle iktifa etmek, bir kimyagerin tahlile mecbur olduğu maden suyu için, sadece «maden suyu» deyip çıkmasına ve suyun terkinini bulmak değil, tadını methetmekle kalmasına benzer.

Eskiler de başka şey yapmıyorlardı: Süleyman Nazif veya Cenap Şahabetin görüşüne Abdülhak Hamit, Şairi âzamı. Bir zamanlar herkes için Recai zade, üstad Ekremdi. Naci, hâzreti muallimdi. İsmail Safa, Şairi maderzat-

tı. Aptullah Cevdet, hâkimi şehirdi.

Evvelce de yazdığım gibi, artık bir kere «komiki şehîr» tabirinden daha az gülünç olmıyan bu rütbeler tevcih edildikten sonra edebiyat tarihçisinin, edebiyat tenkitçisinin ve edebiyat mualliminin işi kolaylaşıyor du: Hamidin şahikalarla boy ölçüşen ilhamını tasvir etmek, Cenabın nesrindeki zarafeti ve kıvraklığı haber vermek, yahut Safanın kelimelerle balnumu gibi oynamak hususundaki marifetini söylemek yetiştir.

Halbuki bütün bu hükümler, umumiyetle edebiyat tarih ve tenkitlerimizde, gerçek bir zevkin, ciddi bir idrâk ve tahlilin boş kalan yerini doldurmak için kullanılmış vasıflardan ve teşbihlerden ibarettir: Nedimin şen olduğunu söylemek, denizin mavi olduğunu haber vermek gibi terkibile alâkası olmayan sathî bir hükmün üstünde kalmaktır; bulutlu havalarda kurşun rengi bağlayan denizle gamlı günlerde Fuzuli kadar yanık ve mahzun duran Nedimin umumî manzaraları, sularının ve şiirlerinin asıl tabiatı hakkında bize, kimya ve edebiyatla alâkası olan çok bir şey öğretmez.

Hattâ şüphe edebilirsiniz: Acaba Fuzuli Nedim kadar mahzun muydu? Bu şüphe Süleyman Nazife gehmişti. Mehmet Akif için yazdığı kitapta *Fırakı Irak* muharririnin şu satırlarını okuyoruz:

Şimdi her gün bir parça daha kuvvetyab olan bir zan ile tahmin ve âdetâ hükmediyorum ki Fuzulinin mizacı

futrisi melûl olmaktan ziyade şen ve dehai san'atı teellimden ziyade istihzaya mail imiş. Divanunun mukaddemei mensuresi ve bilhassa nişancı Mehmet paşaya olan şikâyetnamei meşhuru bu zan ve hükmü daima tevsik edebilir.

Leylâ ve Mecnun efsanesini mevzuu dasitan intihap etmesi gurîzî bir tahassüs ve temayülle değildir. Bu eserini şuarayı rum tarafundan kasdı imtihan ile kendisine teklif edilmiş olduğunu mukaddematında zikrediyor.

Sergüzeşt müellifi Necibinin kudemayı şuaramız hakkında pek doğru bir sözü vardır: Abdülhak Hamidin yedi dehasile kapanan tarzı kadîmi nazmın son üstadlarından Kâzım paşa ile Nevres efendi ve İsmail paşazade Hakıkı beyle Yenişehirli Avni beğe Sami paşazade Sezai bey yetişmiş. Bunların halini gayet lâtif bir musahabe edebiyesinde tasvir ederken,

Hemen hepsince şiir Nef'ide iptida, yine Nef'ide nihayet bulduğu için Nef'i bu şairlerin kitabeî kâinatı idi. Tabiatından değil, Nef'iden mülhem olurlardı... [1]

diyor. Bu hükmü her eski şairimiz, meselâ bizzat Nef'îye de tatbik edebiliriz. Hiç kimsenin aksini iddia etmeyeceğine kani olarak, biliyoruz ki Nef'î de Enveriden ve bilhassa Urfiden iktibas-kârane mülhem olmuştur. Ve her eski şairimiz gibi Fuzuli de acemin az çok

[1] Rümüzüled, sahife 93.

nüfuz ve tesiri altında kaldı.

Fıtratan mağnumu değilken, hazin sözlerden zevkiyabı sanat olan ne kadar tabayii şaika eshabı gördüm. Fuzuli kendi mizacı ibdama ihtimal ki melâlî muvafık bulmuştur. Mizacı ibda dedim. Evet, Bu muhakkaktır ki bir kısım übedadı, hem de kısmı âzamında mizacı hakikiye mugayir bir mizacı ibda vardır. Alfons Dodenin karîni güldüren istihzaları için için ağlar. Derler ki şatimi şehr Roşfor mecalisi sülfette pek terbiyeli, pek hatırnüvaz bir adammuş.

Fakat bir adamı ve eserini tanımağa doğru aşılacak merhaleyi, Süleyman Nazifin yaptığı gibi, Fuzulinin elemden ziyade istihzaya mütemayil olup olmadığını araştırmakta da bulamayız. Bir eseri sanatkâra bağlayan ruh münasebetlerini elem, istihza, neş'e, korku ve merhamet gibi hassasiyet kalıpları içinde değil, sayısız ve birbirine girmiş ruh anlarının bir yaratına vetiresi halindeki terkiplerini çözmekle yakalayabiliriz. Sonra bu terkipleri tekrar vücutte getirerek daha muayyen haleti ruhiyelere ve sanatkârın muhtelif miaçlarına, obsesyonlarına, derunî krizlerine, fikirlerine ve bu fikirlerle ruh hâletlerini de bütün bir devrin sosyal zaruretlerine ve hâkinî felsefesine bağhyabilmemiz şartıdır ki edebiyat tarihi ve tenkit adına lâ-yık bir faaliyete başlamış oluruz.

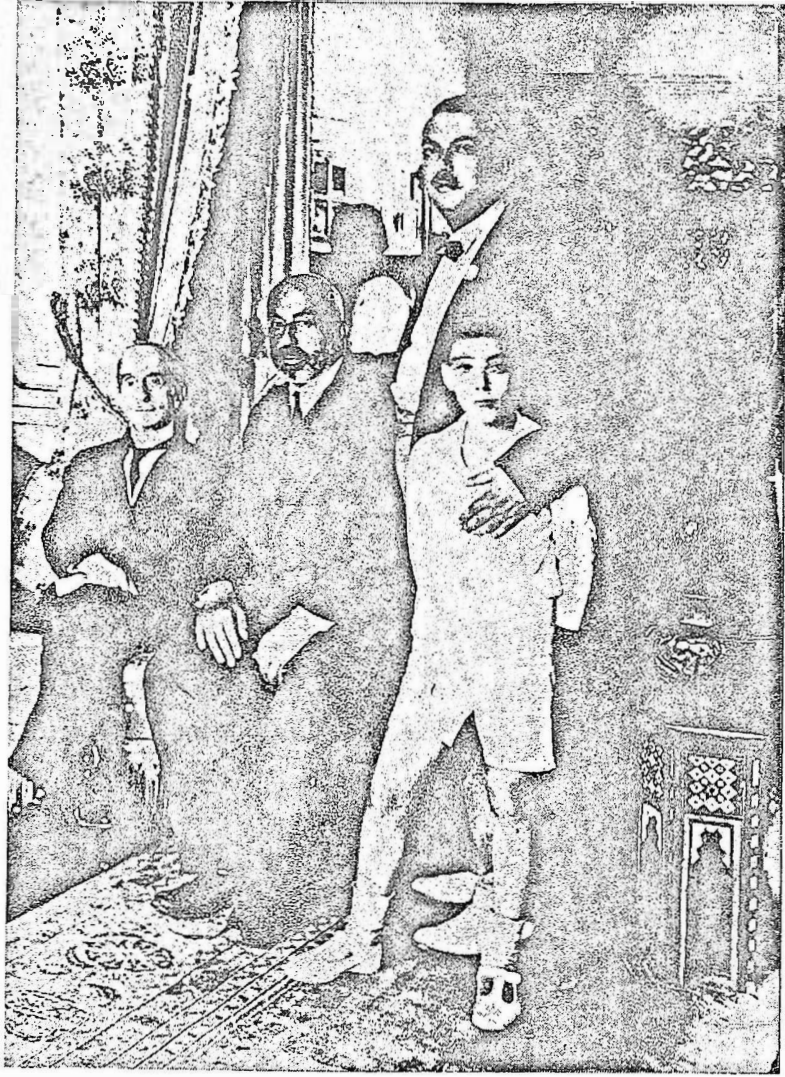
Böyle yapılıncı, zaman zaman şüphe, isyan, kendinden nefret krizleri geçiren ve eserlerinde mistik veya dinî iştihaklardan fazla, reel, amelî ve müsbet emeller görünen bir Mehmet Akifi kaba sofulukla damgalamaktaki basitlik ve aceleciliği yakalamış oluruz. Geçenlerde *safahatın* yedi cildi içinde

Soldan Sağa: Süleyman Nazif, Sami paşa zade Sezai M.

yaptığım bir devriâlem, bana, rasyonalist bir tabiat adamı olan bu feveranlı baytar şairde müsbet ve maddî görüşlerin, zühdi iddialarını bastıracak kadar değilse bile, çocukluğunda aldığı telkinlerle çarpışacak kuvvette içini yiyen ikinci bir benlik ve tabiat olduğunu zannettirdi.

Tenkrit nevini fazla benimsemediğim için bunu çok aramadım ve düşünmedim. Fakat ötedenberi içimde kökleşmeğe namzet bir kanaatin yeni bir yardımcısını daha bulur gibi oldum bir kere daha inandım ki bizim edebiyat tarihimizde hiç bir adam gerçek tahlil ve teşhisni bulamamıştır; bu işi yap-

ap Şahabettin, Abdülhak Hâmit et Akif, Mittat Cemal ve oğlu

mağa mecbur olanlarımız, edebî eser -
lerin yalnız umumî ve sathî vasıflarını
sıralamakla kalmışlardır.

Buna sebep aranmca edebiyat ta -
rihi ve terkiyle uğraşanlarımızın ilim
ve felsefe kültüründen mahrum olduk -
larını teessür ve hayret içinde görme -

mek kabil değildir. Edebiyatın estetik -
le ve onun da manevi ilimler ve felsefe
ile olan açık münasebetini bilmemek
gibi hayret verici bir vukufsuzluk, e -
debiyat kitaplarile kürsüler arasında,
kollarını salhya sallıya dolaşiyor. Ede -
biyat programları bu cesarete hudut
çizmek şöyle dursun, o vukufsuzluğun

ayrı ve resmî bir vesikası haline gelmi
lerdir.

Umumiyetle bugünkü edebiyat ta
rihlerimiz, tezkerencilik ananesinde
yalnız şekil ve ifade ile ayrılıyorlar
Metod, yahut methodsuzluk olarak far
ları pek azdır. Eserle şahıslar arasınd
ve şahısla devir arasındaki cemi
yet münasebetlerinin ciddi ve gen
tahlili yerine, böyle bir gayreti and
mağa çalışan sathî bir tasnif ve beğli
hükümlerden sonra, şair tezkerelerini
bir teviye sıralanan tavsifçiliği bu ese
leri dolduruyor.

Servetifünunun Ahmet Şuayibi, o
dokuzuncu asrın tenkit ve edebiyat t
rihi usullerini biraz göstermiş olduğ
halde, o günden bugüne kadar ne met
doloji, ne de estetik bakımından bir
dın ilerlemiş görülmüyor. O zam
nın Fuzuliyi tarif için «Melâlperes
mağnum, gıryan, ömrü fakrî ahzan
çinde geçmiş, hayata, feleğe küskün bi
âdem» tarzındaki basit vasıfları, bu
gün de hâlâ ciddi bir tahlilin yerini
dolduruyor ve «akıcı üslûp», «can
ifade», «parlak görüş», «cazip hayal
gibi hiç bir haysiyeti ve manası olmu
yan kalıp hükümler, bir eserin hüvi
yetini tayin ve tatil etmeğe kâfi vasi
lar olarak kullanılmağa devam edi
yor.

Bizde ilim ve felsefe kültürile piş
miş bir zekâ, tenkit veya edebiyat tar
hi nevinin hiç olmazsa usul bakımın
dan ilk mükemmel örneğini vereceğ
güne kadar, bu üstün körü tenkit v
tarih görüşlerimiz karşısında hüti
memleket şair ve nasirleri, hakikî hi
viyetlerine ihanet eden perukalar v
maskeler takmış, iğreti ve acap giyir
miş bir edebiyat karnavalının habersi
ve kabahatsiz birer maskarası olmak
tan kurtulamıyacaklardır.